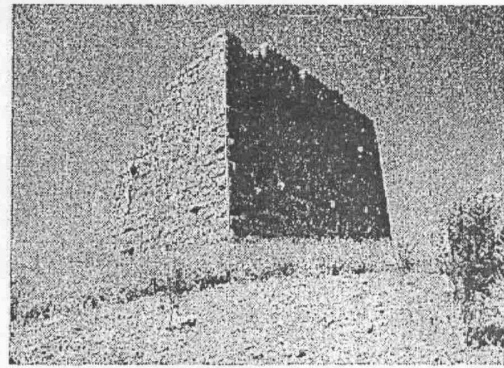

מעלה אדומים, ח'אן בצד דרך קדומה

בעג' אלפארעה, סמוך לדרך קדומה

דרכי בקעת הירדן בתקופת המקרא

מאת צבי אילן

יש נתונים הזורים, כי הדרך הנוספת היא טאריק אל-הינדי, שכבר לפני יובלות סקרו אותה חוקרי הקרן הבריטית לחקר הארץ. היא יוצאת מדרום-מערב ליריחו, מפגן לוואדי קלט, ונמשכת לאורך ואדי מפג' עד דיבואן, שלידה מהים את מקום הני, בא'חל, ומשם כהוואי המוכח לביתין, היא בית'אל, תושבי הסכיבה אכן מכנים אותה "טאריק דיבואן", "דרך דיבואן". ראייה הדרך הזאת לחקירה נוספת, שאולי תלמד יותר על האפשרות המצעת כאן.

דרך רכתי-שיבות, ולא השיבות אורוית בלבה, היתה במרכז הבקעה: הדרך שעברה בעמק סוכות, מעברות אדס'העיר וואדי פארעה, ובמעלה נתפצלו ממנה דרכים לצפון - לתבן, לעירינגים, לתענן ולמנדו - לדרום - לשכם ולירושלים - וכן מערבה לשרון. לא מקרה הוא, שערך אפרים החשובות, הרצה וסומרון, וביחוד שכם, ישבו על הדרך הזאת וטעימה.

הדרך אינה נזכרת בשם, אך כבר יעקב עשה בה את דרכו לארץ וממנה, כתיאור דרכו נזכרות ערים בעמק סוכות ונזכר, "מעבר יבוק" (ברא' לב, כג), על העיר הראשונה שאליה בא יעקב בדרכו מסוכות נאמר: "ויבא שלם עיר שכם אשר בארץ כנען" (ברא' לג, יח). לדעת ידן שימשה הדרך העוברת בעמק סוכות ונמשכת לרבת-עמון בחקופה סאהרת יוחר למעבר צבאות דוד למלחמת צבאוים. כתיאור אהת המלחמות נאמר: "ויוגד לדוד ויאסף את כל ישראל את הירדן" (שמו"א י, יח). המעבר היה כנראה ליד אדס'העיר.

על אירועים צבאיים בדרך סיכות - אדם - שומרון אפשר ללמוד ממלחמת בן-הדד מלך ארם והמלכים אשר עמו, אשר ישבו בסוכות וצרו על שומרון, הם הוכו. בידי ישראל, ונראה שהבוסים היתה בדרך ואדי פארעה, המקום שרכב הארמים לא יכול היה לתמן בו (מל"א כ, א-כ). באותו מקום היוו הכרטיים את הגבא התורכי הנטוב ב-1918.

ייתכן שהדרך המובילה לשכם נקראה, דרך מבו א השמש (דב' יא, ל), היינו הדרך למערב, כך מפני שבפרשה זו נזכרים גרויים ועיבל ואלוג'ימורה, שבקרבת שכם, ואף גילגל כאן, אולי היא גילגל הסמוכה לשכם, אך צריך לעיין, שיש החושבים שהדובר כאן בדרך שבקרבת יריחו.

מסעו הצבאי של שאול מבזק (קרבת אביו - גבי חזקין) ליבש' גלעד (ליד ואדי יבס), שמו"א יא, ח ואילך) עשוי לרמז על דרך שעברה באזור זה, בסביבת תל אביב (אבלי-חולה?) ומעברו, לעבר הירדן. בדרך זו השתמשו כנראה בני יתדה בעברם את הירדן ובבואם לבזק (שופ' א, ה), אולי (בחלקת המתחנן) גם המדיינים בברחם מפני גזעון (שופ' ז, כב - כה), נראה שהדרך עברה כוואדי הישנה, שבו עברה הדרך הרומאית שכם - בית'אן, וסמך לראשו היתה חרבת אבוק.

נראה שהיתה דרך נוספת מיריחו מערבה, בין דרך מעלה-אדומים והגבול (דרך המידור), "הכונה לדרך מידבר גבעון", אשר בה רפי יואב יאבשי את אבנר, "עבור את הערבה והירדן" (שמו"ב ב, כד) (כט), אולי בדרך זו ואולי בקודמתה, בא יתוש פתאום על מלכי נענע בגבעון אחרי שכל היליה עלה מן תגלגל" (שליד יריחו), ואולי בדרך זו או בקודמתה עלה אליעז מיריחו לבית'אל ובהחלמה מפעו "שתיים דובר" בוערים שהתקלסו בו (מל"ב ב, כג - כד).

בקעת הירדן, וביחוד קטעים בה, שימשו צמתי-מעבר טבעיים בין הארצות שמשני עברי הנדר, הדבר נכון הן לגבי קטע הבקעה של הכנינת ודומה, עד בקעת בית'שאן, והן לגבי הקטעים הדרומיים יותר, באזור אדס'העיר ויריחו.

מלבד דרכי הרחוב, היו בתקופות שונות דרכים שעברו לאורך הבקעה, וחיברו בין הדרכים לבין הישובים שבבקעה. על דרכי הבקעה בחלופת המקרא ידוע לנו כמעט רק מהמקרא. בשנים האחרונות, עם התכרה הכלתי-אמצעית של השטח, ניתן לנסות לתבין יותר את מהלך הדרך הללו.

דרך-האורך הכרונית היתה, כפי שאפשר להניח, "דרך הכיכר" (שמו"ב יח, כג), שעברה לאורך ככר הירדן (עיר), וחיברה בין הישו-

קדמוניות

ביום שבכיר לעלו דרכים שעלו לערים שעל ההרים משני העברים, בלמים הבקעה נזכרת, דרך הירדן (יהו' ב, ז), וכן הכוונה לדרך שבין יריחו לנהר הירדן. הדרך נקראה "עליש'עדה, ונראה ששימשה דרך מרכזית, אחרי שנחתכו אליה דרכים אחדות שבאו ליריחו, המשכה המזרחי של הדרך, בעבר לנהר, נקרא כנראה "דרך בית הישיות" (יהו' יב, ג), עליש'ע העיר כנעני-שימשה שותה באותו כיוון.

הדרך החשובה ביותר ליריחו היתה אלינכון הדרך מירושלים. זאת כנראה, דרך הערבה "שדרכה נמלט המלך צדקיהו מירושלים. על הכרטיים שרדפו אחריו נאמר: "וישיגו אותו בערבות יריחו" (מל"ב כה, ד-ה) ירמ' לט, דו נב, ז), השם "דרך הערבה" ניתן לדרך כנראה מפני שיעדה היה ערבת הירדן.

אפשר לשער, שדרך זו עברה בנתיב המקובל מימי-בימינו מיריחו שלום ליריחו, היינו דרך "מעלה אדומים" (יהו' טו, ז; יז, יח). כתיאור המקרא נראה, שהדרך עברה בגבול שבין נחלות שבטי יהודה ובנימין, האם זאת, "דרך הגבול" (שמו"א יג, יח)? נראה שלא. דרך הגבול היתה מן-הסתם צפונית יותר, וירדה ליריחו מן הצד בקו-הגבול שבין בנימין לבין יוסף (יהו' טו, א; יח, יב). הדרך עברה בקטע המדינר, שמצפון-מערב (דרך הגבול הנשקף על גי העובעים המיד' כר ה'), שבו עבר הגבול הנזכר, (מזרחה המידבר"ו, מידברת בית או'ן) לשיכר אלי יש מקום להניח שדרך זו נקראה גם, דרך המידבר"ו, אשר בה נסו, ויתשע וכל ישראל" בברחם מהעו (יהו' ה, טו), ובה נסו בני בנימין בברחם המידברת מן הנכניה (שופ' ב, טב), מעניין לפגוש בחקשך לתיאור זה את המושג "מסילות", כנראה היו אלה מעלות הדרך מערבת-יריחו אל הצד, סלעי-הרימון הנזכר בפרשה הוא הישוב בגבול המידבר, אשר שבו נשתמד בכפר לוימן, מדרום לשיבה, מקומה של עפרה המקראית. נראה שדרך זו עברה בעיקר כוואדי-הכנסי הגופני בין יריחו לרמאללה, שבו עברה כוואדי גם דרך רומאית.

נראה שהיתה דרך נוספת מיריחו מערבה, בין דרך מעלה-אדומים והגבול (דרך המידור), "הכונה לדרך מידבר גבעון", אשר בה רפי יואב יאבשי את אבנר, "עבור את הערבה והירדן" (שמו"ב ב, כד) (כט), אולי בדרך זו ואולי בקודמתה, בא יתוש פתאום על מלכי נענע בגבעון אחרי שכל היליה עלה מן תגלגל" (שליד יריחו), ואולי בדרך זו או בקודמתה עלה אליעז מיריחו לבית'אל ובהחלמה מפעו "שתיים דובר" בוערים שהתקלסו בו (מל"ב ב, כג - כד).

פרשה מיוחדת היא הקשר שבין הדרכים לנעברות הירדן, אך זה נושא המהייב בלורר פיוחד.